

EKOLOJİK, EŞİTLİKÇİ, ÖZGÜRLÜKÇÜ BİR TARIM MÜMKÜN¹

Tayfun Özkaya

Giriş

Doğa, çiftçi ve tüketici dostu bir tarım sisteminin oluşması şüphesiz ülkede yürütülen genel politikalarla ilgilidir. Ancak “başka bir tarımın” oluşması için geniş bir mücadele şimdiden gereklidir. Merkezi yönetim olduğu kadar yerel yönetimlere de bu konuda önemli görevler düşmektedir. Belediyeler ile ilgili yapılan yasal değişiklikler büyükşehir ve ilçe belediyelerinin köy, kırsal kalkınma, tarım ve sağlıklı gıdaya erişim ile ilgili sorumluluk alanlarını genişletmiştir.

Tarım ve Orman Bakanlığı ve bir bütün olarak merkezi yönetim; endüstriyel tarım sistemini, gıdanın dağıtımında şirketlere dayanan bir sistemi, tarım politikasında ise gelişmiş ülkelerin ve onların şirketlerinin çıkarlarını destekleyen neoliberal bir anlayışı takip ediyor.

Tarım ve Orman Bakanlığı, belediyeler bu alanlarda nasıl bir strateji uygulamalı? Nasıl bir tarım sistemini yaygınlaştırmaya çalışmalı? Gıdanın pazarlanmasında nasıl bir politika izlemeli? Bu yazıda bu konulara değinmeye çalışacağız.

Gıda Rejimleri

Türkiye tarımının durumunu iyi anlayabilmek için gıda rejimleri kavramını incelemek oldukça yararlı olacaktır. Gıda rejimleri belirli dönemler itibari ile dünyada hâkim olan tarım, ticaret ve politik yapılanmayı inceleyen bir yaklaşımı ortaya koymaktadır.

- Birinci Gıda Rejimi “Koloniyal Gıda Rejimi” olarak bilinen ve İngiltere’nin hâkimiyetinde olan 16-18 yüzyıllarda egemen olan rejimdir. Bu sistemde İngiltere işgal ettiği ülkelerde köylüyü mülksüzleştirmiştir. Tarım işçiliği ve köleliğin yaygın olduğu bu modelde plantasyonlar oldukça yaygındır.
- İkinci Gıda Rejimi 2. Dünya savaşı sonrası ABD’nin egemenliğinde 1960-1980 arasında geçerlidir. Yeşil devrim denilen; şirket tohumları, kimyasal tarım ilaçları ve gübrelerin yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığı bir değişim yaygındır. Şirketlerin gücü artmıştır. Tarımsal destekler yaygındır.
- Üçüncü Gıda Rejimi 1980’lerde ve 1990’larda başlamıştır. Bu şirketlerin hâkim olduğu gıda rejimidir. Önce 80 ve 90’larda IMF ve Dünya Bankasının yönlendirmesi ile yapısal düzenlemeler denilen kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi, tarım desteklerinin tasfiyesi uygulanmıştır. Finanslaştırma ve arazi gaspları yoğunlaşmıştır. Bu rejimde gelişmiş ülkeler sermaye yoğun tarım ürünlerinde (buğday, soya, mısır, pirinç vb.) Türkiye gibi ülkeler ise meyve ve sebze gibi emek yoğun ürünlerde yoğunlaşmıştır. Gümrük vergileri indirilmiş, tarım ürünleri ithalatı kolaylaştırılmıştır. Özelleştirmeler ile ülkemizde de uluslararası tarım şirketleri

¹ Yeni Türkiye Dergisi, Tarım Politikaları Özel Sayısı, 1. Cilt, Temmuz-Ağustos 2020, S.456.

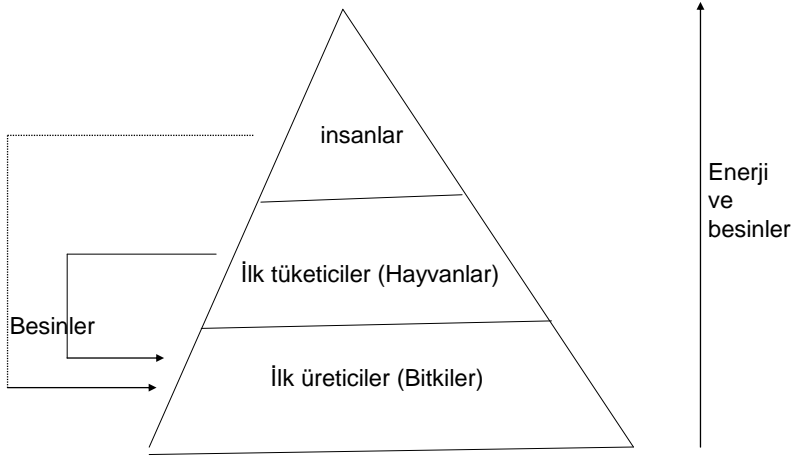
hegemonyalarını yoğunlaştırmışlardır. Türkiye gibi ülkelerin emek yoğun ürünlerde yoğunlaşmaları çok fazla yarar sağlamamıştır. Çünkü gelişmiş ülkelerin büyük şirketleri bu alanda da ülkemizde hegemonya kurarak çiftçi eline geçen fiyatlarını ve ihrac fiyatlarını düşürme, kontrol etme imkânına sahip olmuşlardır. Örneğin tütünde ve fıındıkta BAT ve Ferrero gibi yabancı şirketler piyasaya hâkimdir. Çiftçiye istedikleri fiyatı dayatabilmektedirler. Organik tarım ürünlerinde de benzer bir olgu söz konusudur. Büyük yabancı organik tarım ürünleri şirketleri dünya çapında geliştirdikleri güçlerini kullanarak piyasada hegemonya kurmuşlardır. Bu nedenle Türkiye'nin organik üründe yoğunlaşması ve ihracatını arttırması örgütlenme ve ürün pazarlama alanındaki koşullar değişmeden beklenen refah artışını getirmemektedir. Ancak neoliberal çevrelerde bu yönde bir köksüz beklenti vardır.²

Kapitalizmin Gelişimi ve Tarım Sistemleri

Şu anda dünya ve ülkemiz hem ekolojik hem de ekonomik bir kriz içindedir. Bu tarımı da büyük ölçüde etkilemektedir. Tarımın da özellikle ekolojik krizde büyük bir payı vardır. Buraya bir yılda veya on yılda gelmedi. İki yüzyılı aşan bir değişim söz konusudur. Kapitalizmin gelişimi kentleri ve tarım yapma sistemini köklü bir şekilde değiştirdi. Bu ise bu yıllarda yoğunlaşan ekolojik krizi -daha çok iklim krizi şeklinde beliriyor- doğurdu. Bu değişikliği anlayabilirsek bu krizlerden de çıkış yolunu bulabiliriz. Çıkış için on yılları kapsayacak bir süreç gerekmektedir. Yeter ki doğru yönde yürüyelim. Bu bölümde tarımın ne yönde değiştiği üzerinde durulacaktır.

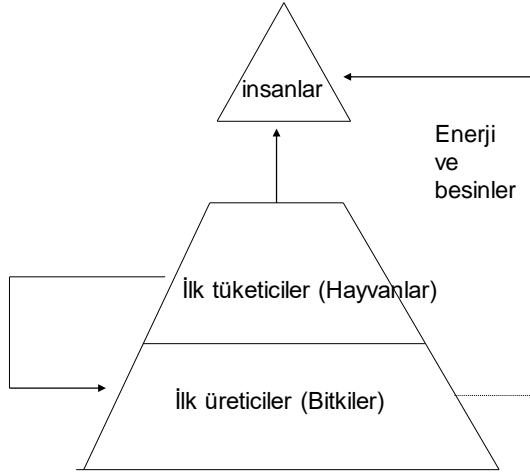
Tarım sistemlerinin evriminde 18. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar mekânsal olarak bitki üretimi, hayvan üretiminin iç içe olduğunu, bunların kendi aralarında sıkı ilişkiler kurduğunu görüyoruz. Hatta kentler ile de ilişkilerin kuvvetli olduğu, bugünkü gibi kopuk olmadığı bilinmektedir. Çiftçiler hem bitkisel hem hayvansal üretimi birlikte yapmaktadırlar. Bitki atıkları, otlar hayvanlar tarafından besin olarak kullanılmaktadır. Hiçbir bitki artığı ziyan olmamaktadır. Hayvanların gübreleri de kolayca bitkilere verilebilmektedir. Hatta bu yüzyıllarda kentlerdeki lağımlar bile bitkisel üretimde kullanılmakta idi. Tarımda çoklu ürün (polikültür) hâkim idi ve daha henüz tohumlar üzerinde şirketlerin bir hegemonyası söz konusu değildi. Çiftçiler kendi tohumlarını kullanabilmekte idiler. Şüphesiz bu dönemi kırsal kesim açısından dünyanın birçok yerinde mutlu bir dönem olarak nitelendirmek mümkün değilse de ekolojik olarak ciddi bir sorun yoktu. (Bkz: Grafik 1)

² Örneğin Yavuz, Dilek, 2019'da böyle bir vizyon dile getirilmektedir.

Grafik 1: Erken tarım (18. Yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar)
kaynak: J.B. Foster ve F. Magdoff, 2000, s.52.

Mekanizasyon gelişirken, tarım fiyatları da düştü. Bu daha önce tarımda çalışan köylü veya işçilerin kentlere göç etmesi ile sonuçlandı. Aşırı büyüyen kentlerde kanalizasyon sistemlerinin yapılması kentleri biraz daha yaşanır bir hale getirdi, ancak bu defa da kentlerden bitkisel üretime sağlanan besin maddeleri kesildi. Bu ise bu defa göllerin veya denizlerin kirlenmesi ile sonuçlandı. (Grafik 2) 19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl ortalarına kadar gelişen bu süreçte, savaşlardan sonra boş kalmış olan kimya sanayi daha sonra kimyasal gübre ve tarım ilaçları üretmeye başladı. Bu nedenle bu besin eksikliğinin eksikliği bir süre için giderilmiş gibi görüldü. Ancak bunun tarım üzerinde de olumsuz etkileri oluşmakta gecikmedi.

Grafik 2: Kentleşen toplum (19. yüzyıl ortalarından 20. Yüzyıl ortalarına)

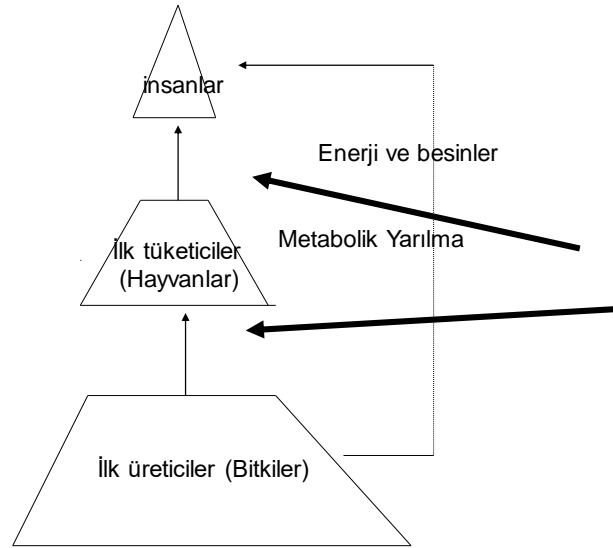
Kaynak: J.B. Foster ve F. Magdoff, 2000, s.52.

20. yüzyıl ortalarından itibaren hayvansal ürünleri işleyen büyük şirketlerin de etkileri ile hayvansal üretim, bitkisel üretimden kopmaya başladı. Hayvansal üretim meralardan koparılarak kesif yem tüketimine dönük bir hâl aldı ve hayvanlar kapalı ve sıkıştırılmış binalarda beslenmeye başlandı. Bu fabrika tarımı (factory farming) şeklinde adlandırıldı. Ancak bunun sonucunda gübre ve idrar havuzlarda toplandı. Kimi yerlerde ise nehirlere boşaltıldı. Gübreyi bitkisel üretime ulaştırmak ekonomik olmamaya başladı. Diğer yandan hayvancılık işletmeleri bitkisel üretimden koparılınca nöbetleşmeye giren yem bitkileri ve baklagiller yetiştirmek gereksizleşti. Bunun bitkisel üretim üzerindeki etkileri yıkıcı oldu. Tek ürün (monokültür) sistemi yoğunlaştı. Bu varılan son durumda tarım sistemi artık hayvancılığı da kapsayarak endüstriyel tarım (industrial agriculture) olarak adlandırılmaya başladı. (Grafik 3)

Bu gelişmeler şüphesiz dünyanın her yerinde homojen olarak oluşmamıştır ve değişim hala devam etmektedir. Endüstriyel tarımın yarattığı sonuçlar olumsuz olmuştur. Kimyasal gübre üretmek, taşımak ve uygulamak için büyük bir enerji kullanılmaktadır. Kimyasal gübre ve ilaçlar büyük bir çevre kirliliği yaratmıştır. Sular kirlenmiştir. Kentlerde kanalizasyonlar büyük bir çevre kirliliği yaratmaktadır. Daha önceleri hayvan yemi veya gübre olarak kullanılan mutfak atıkları vb. organik maddeler bu defa patlayıcı bir kirlilik kaynağı olmuştur. Toprak organik maddece fakirleşmiş, kimyasal gübreler topraktaki faydalı mikro organizmaları öldürmüştür. Bu ise zararlı organizmaların hâkim olmasını kolaylaştırmıştır. Kimyasal gübrelerle otlar daha hızlı gelişmiş, bu defa bunları öldürmek için herbisitlere (ot öldürücülere) ihtiyaç artmıştır. Tohum şirketlerinin de etkisi ile biyoçeşitlilik azalmıştır. Bunların birleşik etkisi ile bitki hastalık ve zararlıları çoğalmış, bu defa insektisitler (tarım ilaçları) kullanımı artmıştır. Süreç kendi kendini besleyen bir kısır döngü halini almıştır. Biyoçeşitliliğin de kaybı ve azalması ile bitkisel ürünlerin besleyici özellikleri azalmıştır. Hayvanların kapalı ve sıkıştırılmış ortamlarda yetiştirilmeleri antibiyotik kullanımının artması ile sonuçlanmış, bu da insan sağlığı üzerine olumsuz etkilerde bulunmuştur. Hayvancılıkta da

biyoçeşitliliğin azalması insanlar için zararlı mikropların oluşması ve hızlı yayılması için uygun bir ortam yaratmıştır.

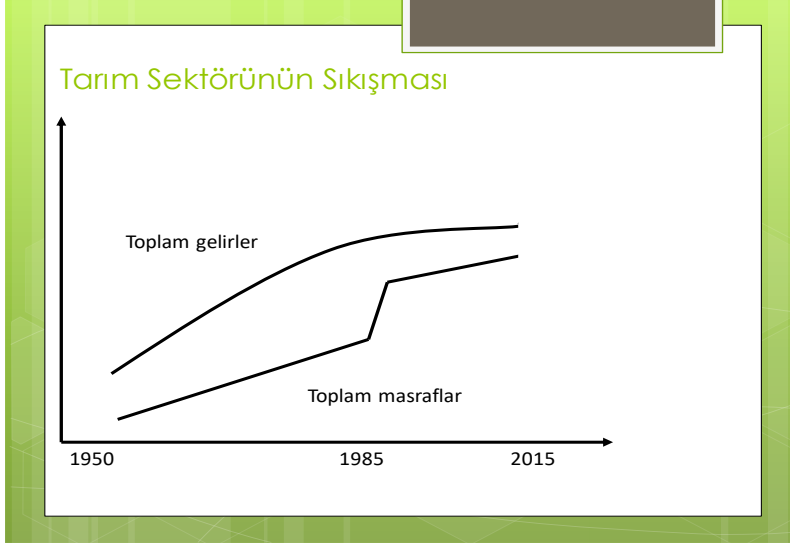
Bitkisel üretim, hayvansal üretim ve kentler arasındaki besin akışlarının kesilmesi metabolik yarıma (metabolic rift) olarak ifade edilmektedir. John Bellamy Foster tarafından Karl Marks'ın açıklamalarına dayanarak kısa bir söyleyiş olarak geliştirdiği bu terim tarımda yoğunlaşan ekolojik krizi çok güzel açıklamaktadır. İnsanlığın önündeki en önemli görevlerden biri de bu metabolik yarılmayı gidermek, tekrar kentler, bitkisel ve hayvansal üretimler arasındaki beslenme ilişkilerini kurmaktır. Bu her meslekten, bilim dalından bütün insanların birlikte başarabileceği bir görevdir. Agroekoloji ve gıda egemenliği bu yolda gerekli iki önemli kavram olmaktadır.

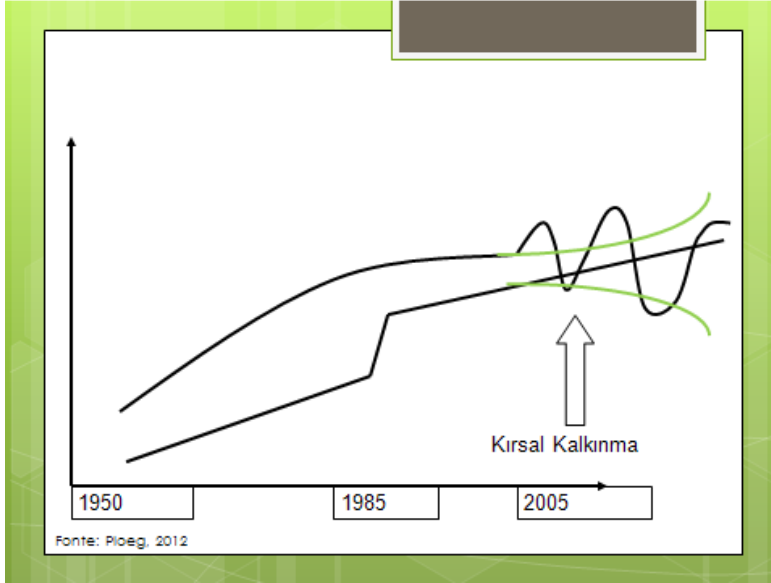
Grafik 3: Endüstriyel tarım (20. Yüzyıl ortalarından bu yana)
Kaynak: J.B. Foster ve F. Magdoff, 2000, s.52.

Ürün-Girdi Fiyatları Makası ve Tarım Politikası

Ülkemizde ve dünyada çiftçilerin en çok yakındığı konu; özellikle 1980 sonrası uygulanan tarım politikaları sonucu ürünlerinden ellerine geçen fiyatın artmaması, hatta bazı yıllar şiddetli düşüşler göstermesine karşılık, satın aldıkları girdiler olan sentetik tarım ilaçları, kimyasal gübreler, sanayi yemi, tohum, mazot ve makinelere ödedikleri fiyatın çok daha hızlı artışıdır. Bu durum adeta bir makasın iki ucu arasında ezilmeye benzemektedir. (Grafik 4) Çiftçi ne kadar endüstriyel tarıma bağlandı ise bu ezilme daha da güçlü olmaktadır.

Grafik 4: Tarım sektörünün girdi ve ürün fiyatları arasında sıkışması
Kaynak: Ploeg, 2012.

Grafik 5: Girdilerin işletmeden sağlanması, ürünlerin doğrudan tüketiciye satışı ve çeşitlenmesi

Kaynak: Ploeg, 2012.

Bu ikili fiyat makasının açılması gereklidir. (Grafik 5) Makasın alt ucunun açılması modern denilen bu girdilerden kurtulmakla mümkündür. Kurtuluş satın alınan girdilerin işletme içinde üretilmesi yani gene tarımdan sağlanmasıdır. Endüstriyel tarımdan agroekolojik bir tarıma geçiş ile bu mümkün olabilmektedir. Bir üretim dalının yan ürünleri veya atıkları diğeri için girdi olabilmektedir. Tarım ilaçları yerine hastalıklara

dayanıklı yerel tohumların kullanılması, ev yapımı ilaçların yapılması, kimyasal gübreler yerine hayvancılığı sisteme dâhil ederek hayvan gübresi kullanılması, yeşil gübre, kırmızı solucan gübresi, komposto kullanılması, yoğun su yerine malçlama yapılması, kardeş bitkiler kullanılması, sürümden vaz geçerek anıza ekim yapılması, zeytinliklerde, meyvacılıkta sürümden tümünden vazgeçilmesi gibi uygulamalarla modern denilen bu girdilerin çoğundan kurtulmak mümkün olmaktadır. Bu makasın alt ucunu aşağı doğru eğmektir. (Grafik 5) Makasın üst ucunun açılması için ise ürünlerin doğrudan tüketiciye satılmasının yollarının aranılmasıdır. Bu da ekolojik köylü pazarları, topluluk destekli tarım grupları, gıda toplulukları, tüketim kooperatifleri ile ilişki kurulması, kargo sistemi ile interneti kullanarak pazarlama, eko-kooperatiflerin kurulması, agro-turizm gibi yollarla sağlanabilmektedir.

Bu teorik açıklamaları ülkemize ait verilerle ortaya koymaya çalışalım.

Çizelge 1. Yıllara Göre Buğday/Kimyasal Gübre (Üre) Fiyat Paritesi

Yıllar	1 ton buğday fiyatı (TL/ton)	1 ton üre gübresi fiyatı (TL/ton)	Parite (1 ton buğdayla alınabilecek üre miktarı) (ton)	Endeks
2005	350,0	463	0,76	100,0
2010	517,8	694	0,75	98,7
2015	774,8	1176	0,66	87,2
2016	801,6	1035	0,77	102,5
2017	882,4	1156	0,76	101,0
2018	963,7	1664	0,58	76,6

Kaynak: Şengül ve ark. 2020, s.789.

Yukarıda teorik olarak ortaya konulan çifte fiyatlar arasında ezilme gerçeği çiftçilerimiz tarafından çok belirgin bir şekilde algılanmaktadır. Katıldığımız bir TV programında ülkenin her yerinden çok sayıda çiftçi telefonla bağlanarak soru sormuş, fikirlerini paylaşmıştı. Nerede ise tamamına yakını ellerine geçen ürün fiyatlarının çok yavaş arttığını, hiç artmadığını veya düştüğünü; buna karşılık gübre, tarım ilacı, mazot, tarımsal makine, alet vb. girdilerin fiyatlarının çok şiddetli bir şekilde arttığını söylediler. Bu ikili fiyat makası onları eziyordu. Uygulanan tarım politikası ne ölçüde çiftçilerin ve tüketicilerin çıkarlarına dönük?

Gerçekten çiftçiler özellikle son on beş yirmi yıldır bir yandan düşen ürün fiyatları, diğer yandan da artan girdi fiyatlarından oluşan bir makas arasında eziliyorlar. Üstelik bu olgu yalnızca Türkiye'ye ait değil, evrensel. Bu olgu Amerikan çiftçileri için de geçerli. Ancak o ülkelerde güçlü devlet olanakları ile çiftçilere Türkiye'ye oranla daha yüksek primler verilebiliyor. Dikkat edersek, dünyada da Türkiye'de de, özellikle on beş yirmi yıldır devlet destekleri taban fiyatlar şeklinde değil de çoğunlukla kg başına, bazen de dekara verilen primler şeklinde oluyor. Kamu kurumları alımları, devletin alımlar için kooperatifleri görevlendirmeleri ve desteklemeleri, taban fiyatlar vb. uygulamalar çok büyük ölçüde ortadan kaldırıldı. Üretici eline geçen fiyatları etkilemeyen prim benzeri uygulamalar yaygınlaştı. Amerika, Kanada gibi ülkelerde bu

primler daha yüksek oluyor. Bu ülkelerde Cargill vb. gıda devleri bu primler sayesinde çiftçilerin elindeki ürünü daha ucuza hatta maliyetin altında kapatabiliyor. Daha çok buğday, soya, mısır, pirinç vb. tarla ürünlerini ve bunların bazılarının yem olarak kullanıldığı hayvansal ürünleri Türkiye gibi ülkelere ihraç edebiliyorlar. Bunun için ithal eden ülkelerin gümrük vergilerinin düşürülmesi de gerekli. Bu da bizim gibi ülkelere kabul ettirildi. Batılı ülkelerin çiftçilere ödediği primler Türkiye gibi ülkelere daha yüksek olabildiğinden bu ülkelerin çiftçileri az çok varlıklarını sürdürebiliyorlar. Ancak ülkemizde biraz yanlış anlaşıldığı gibi bu güçlü ülkelerin tarımsal destek politikası ve eş zamanlı olarak Türkiye gibi ülkelerin tarım ürünlerindeki gümrük vergilerini düşürerek uyguladığı politikalar Amerikan veya Kanada çiftçilerinden çok daha fazla bu ülkelerde konuşlanmış gıda şirketlerine arka çıkmış oluyor. Bu şirketler kendi çiftçilerinden ucuza aldıkları bu ürünleri bizim gibi ülkelere ihraç ederek bizim çiftçilerimizi yok olmaya itiyorlar. Teoride ABD vb. ülkeler; bizim gibi ülkeler için yağ sebze ve meyve, fındık vb. kuru meyveler gibi emek yoğun ürünler ihracatında uzmanlaştığı bir iş bölümü önerse de fiyatlar bu alanlarda da bizim için olumlu bir gelişme göstermiyor.

Bizim gibi ülkelerin tarım ürünlerinde uyguladığı gümrük vergilerini düşürmeksizin gelişmiş kapitalist ülkelerin bu sistemi işletebilmeleri mümkün değildi. Bu nedenle önce ülkemize ve benzer ülkelere temelde gümrük vergilerinin düşmesine dayalı uluslararası tarım ürünleri anlaşmasını kabul ettirdiler. Paralel olarak 1980'lerden başlayarak Tekel, Toprak Mahsülleri Ofisi (TMO), Et Balık Kurumu gibi birçok kuruluşu ya tamamen özelleştirdiler ve bunların çoğu yabancı şirketlerin eline geçti veya TMO gibi bazıları küçültüldü ve işlevsiz bir hale getirildiler. En son örnek de Şeker fabrikalarının özelleştirilmesi oldu. Bu kuruluşlar özelleştirilirken bunların devlet gücüyle güya serbest olan piyasayı bozduğu ve bunun da toplum için iyi olmadığı argümanı ileri sürüldü. Ancak çoğu durumlarda özelleştirilen bu kuruluşlar yerine daha da güçlü uluslararası monopoller geçti. Örneğin TEKEL yerine dünya çapında güçlü tek bir yabancı tütün şirketi egemen olarak özel sektör tekeli oluştu.

Aslında emperyalist sistemin akıl hocası olan IMF ve Dünya Bankası tarımda desteklerin nasıl olması gerektiğini belirlemiştir. Buna göre taban fiyat uygulamaları gibi çiftçinin eline geçen fiyatları etkileyecek destekler yapmak yasaktır. Örneğin tarım satış kooperatiflerine alım yapmak üzere finansman sağlamak ülkemizde Tarım Satış Kooperatifleri yasasıyla engellenmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi hububat ve fındıkta alım yapıyor, ama bu hem piyasadaki fiyatın altında oluyor hem de alım miktarları bir etki yaratacak düzeyde değil. Diğer bütün destekler çiftçi eline geçen fiyatları etkilemeyecek şekilde yapılıyor. Buğdayda kiloda 5 kuruş, dane mısırdaki 3 kuruş/kg, zeytinyağında litrede 80 kuruş, yağlık ayçiçeğinde 40 kuruş/kg, kütlü pamukta 80 kuruş/kg, kuru fasulye, nohut, mercimekte 50 kuruş/kg gibi.³

Zeytinyağından örnek verelim. Litrede 80 kuruş zeytinyağı desteği hiçbir işe yaramıyor. Çiftçi natürel sızma zeytinyağını 2020 Temmuz başında 16-17 TL'ya satabiliyor. Aynı ürün toptancıda 20-25 TL'ya satılıyor. Perakende satış fiyatı ise 30-35 TL. Kooperatiflere işletme sermayesi verme veya ürün satın alma, depolama, yeni

³ Tarım destekleri için bkz: Tarım ve Orman Bakanlığı, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler/Fark-Odemesi-Destekleri>

tesisler kurmada devlet desteğini göremiyoruz. TMO de bir zamanlar yeterli miktarda buğday satın alıyor ve depoluyordu. Satın alırken çiftçi destekleniyor, un fiyatları çok yükseldiğinde ise piyasaya vererek tüketiciyi destekliyordu. Şimdi alım noktalarının çoğu kapandı ve piyasadaki etki yapmayacak düzeyde bir alım yapıyor.

Sütte de 2018'de soğutulmuş ise 10 kuruş, değilse 5 kuruş bir prim veriliyordu. Ancak iki buçuk yıl çiftçi eline geçen süt fiyatı bir lira civarında idi. Arkasından bir liranın üstüne çıktı ise de yem fiyatları ve tüketicilerin süt ve süt ürünlerine ödediği fiyatlar çok daha hızlı arttı. 1 Ocak 2019'da çiğ süt destekleme primi litrede 25 kuruşa çıkarıldı. 2019 Mayıs ayında prim tekrar 10 kuruşa düşürüldü, daha sonra alınan bir kararla destek 15 kuruşa çıkarıldı. Çiftçi eline geçen çiğ süt fiyatları 2020 yaz aylarında 2 TL dolayındadır. Kısacası bu IMF, Dünya Bankası damgalı tarım politikaları izlenirse çiftçi ve tüketici hiçbir yarar sağlamaz. Bu destekler şirketlerin daha düşük alım fiyatları uygulamalarına yardımcı olur. Bunun anlamı vergi ödeyenlerce finanse edilen bu tarım desteklerinin şirketlere yaradığıdır. Bu paralar aslında dolaylı bir şekilde şirketlerin kasalarına akmaktadır. Bazı ürünlerde şirketler bile zaman zaman bu desteklerin artmasını önermektedirler. Bu açıdan onlar son derece tutarlıdır. O halde hem toplumun destekleyeceği hem de etkili bir tarım politikası gerekiyor. Bu sadece destek miktarının artırılması ile olmaz. Desteğin şeklini de değiştirmek gerekir. Çünkü var olan tarım destekleri çiftçi ve köylüden çok şirketleri zengin etmektedir.

2006'da yayınlanan Tarım kanunu madde 21'de şöyle yazmaktadır:

“Tarımsal destekleme programlarının finansmanı, bütçe kaynaklarından ve dış kaynaklardan sağlanır. Bütçeden ayrılacak kaynak, gayrisafi millî hasılanın yüzde birinden az olamaz.”

Ancak destekler bu düzeye bile ulaşamıyor. Yarısı dolayında destek yapılıyor. Aslında açıkladığımız gibi bu desteğin bir yararı pek olmamaktadır. Çünkü çiftçi eline geçen fiyatlara hiç müdahale yapılmamaktadır. Bu neoliberal ekonominin tabusudur. Toplumun çoğunluğunun çıkarlarını savunan bir tarım politikası izlenmemektedir.

Mazot ve gübrede de bir destek veriliyor ama bu çiftçiden mazot için alınan vergilerin bile çok altında. Bu yıl buğday, arpa gibi hububatta dekar başına sadece 27 TL'lik mazot ve gübre desteği veriliyor. Çeltik ve pamukta bu destek 66 TL.

Bu tarım destekleri sistemi uzun yıllardır sürdürülüyor. Sistemi temel olarak belirleyenler IMF ve Dünya Bankası. Verilen bu desteklerin çiftçinin eline geçen fiyatı etkilememesi bilinçli olarak tasarlanmıştı. Piyasa fiyatlarını etkilememek isteniyor. Çünkü güya serbest denilen aslında hiç de serbest olmayan piyasanın her kesim için ideal olanı otomatik olarak belirlediğini ileri sürüyorlar. Bu neoliberal anlayışın temel dogmalarından biri ve doğru değil. Şimdi örneğin buğdayda kg başına 5 kuruşluk bir destek veriliyor. Buğday, arpa konusunda TMO alım fiyatları çok düşük belirleniyor. Yetmedi bir de buğday ve arpanın üretimi yetersiz olduğunda gümrük vergileri düşürülüyor. TMO'nin gümrüksüz ithal yapmasının önü açılıyor. Yani serbest diye tanımlanan piyasa aslında güçlülerin elinde. TMO de bu güçlülere alım politikası ile destek oluyor.

Fındıkta da Fisko Birlik adlı bir kooperatif var. Ancak Tarım Satış Kooperatifleri kanunu Çiller zamanda değiştirilerek devletin kooperatifleri desteklemesinin önüne

geçilmişti. Bu yüzden destek yapılıyor denilsin diye TMO fındıkta alım yapıyor. Ancak bu da destek olarak kabul edilmeyecek düzeylerde kalıyor. Serbest piyasa denilen şeyi aslında İtalyan fındık alıcısı Ferrero belirliyor. Güçlü olan o. Türkiye fındıkta dünyanın en büyük üreticisi ve ihracatçısı. Ancak uygulanan politikalar bu ürünün ucuz olarak elimizden çıkmasına yol açıyor. Ordu'da bir borsa binası yaparak bunu uluslararası fındık borsası ilan etmekle sorun çözülmeyecek şüphesiz. Kooperatiflerin ürünü büyük ölçülerde satın alıp, işleyerek ihraç etmesi gerekiyor.

2006 yılında yayınlanan Tarım Kanunu neoliberal bir anlayışla hazırlanmıştır. Kanun tarım politikasının ilkelerinde "piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçlarının kullanımı ve "özel sektörün rolünün artırılmasını" esas almıştır. Tarımsal desteklemenin ilkelerinde ise "üreticilerin piyasa koşullarında faaliyetlerini yürütmesi" temel alınmıştır. Bu kanunu yapanlar aslında rekabetçi ve düzgün işleyen, ne çiftçilerin ne de şirketlerin hegemonya kurmadığı bir dünyanın varlığını peşinen kabul etmişlerdir. Bu nedenle desteklemeler çiftçinin alım fiyatı ve girdilere ödediği fiyat üzerinde bir etki yaratmayacak şekilde uygulanmaktadır. Şüphesiz serbest piyasa denilen bir gerçek yoktur. Güçlü şirketler hem çiftçilere hem de tüketicilere karşı fiyatları empoze edebilmektedirler.

Kısacası tarım destekleri çiftçiyi ve tüketiciyi değil bir avuç yerli ve yabancı güçlünün çıkarına hizmet etmektedir. Bunun bir an önce değiştirilmesi gerekiyor. Böyle küçük primlerle uğraşmak yerine çiftçinin eline iyi bir fiyat geçmesi için devlet müdahale etmelidir. Bu kooperatiflere alım için finansal destek sağlamak şeklinde de olabilir. Veya örneğin mandarin üreticisinin perişan olup aracılardan eline düşmemesi için kooperatiflere bölgelerde yeterli soğuk hava tesisleri kurması için kredi açması şeklinde de olabilir. Prim artırılması çare değildir. Örneğin buğday ve fındık da desteği arttıralım. Ancak piyasada çiftçi zayıf kalırsa araçlar alım fiyatlarını düşürerek artan primleri dolaylı olarak kasalarına transfer edebilirler. Piyasaya hâkim olamazsanız gerisi boş laftır.

Durumu analiz etmek için zamanda biraz geriye giderek bir değerlendirme yapalım.

ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkeler, 2. Dünya Savaşı sonrasında tarımsal üretimi hızla arttıran tarım politikaları sayesinde büyük miktarlarda tarım ürünü ihraç edebilecek bir konuma geldiler. Bu politikalar 1980'lere kadar az çok üreticiyi de koruyacak şekilde fiyatları desteklemeyi de öngörüyor ve fiyatların belli bir eşiğin altına inmesini önüyordu. Bu amaçla üretim kotaları da uygulanmakta idi. Ancak özellikle 1980'lerden sonra desteğin yönü değişmeye başladı. Seksenli yılların sonrasındaki özel sektörün hâkimiyetindeki değişimler çok daha fazla merkezileşmiş ve çok sıkı bir şekilde kontrol altında olan bir gıda sistemine doğru oldu. Gerek yerel toplumlar gerekse gelişmekte olan ülkeler kendilerini kısıvrak yakalanmış hissetmeye başladılar.

Bazı gazeteci/ yazarların ileri sürdüğü gibi bir serbest piyasa yoktur. Süt, domates, piliç, yumurta gibi birçok üründe her bölgede çoğu zaman tek bir alıcı bulunmaktadır. Ürün alanların gücü çok fazladır. Eskisi gibi taban fiyatlar ve alım yapan SEK, Et-Balık gibi kuruluşlar olmadığından ve kooperatifler sistemli bir şekilde zayıflatıldığından üretici ürününe iyi bir fiyat alamamaktadır.

Yabancı gıda tekellerinin uyguladığı dumpingler Türkiye dâhil gelişmekte olan ülkelerin çiftçilerini tarım dışına itmiştir. Dünya gıda üretiminin ancak %10–15 arası dış ticarete konu olmakta iken, uluslararası tarım anlaşmasında adeta bütün tarımsal üretim uluslararası ticarete konu oluyormuşçasına değerlendirilmiş ve bu da dünya tarımını etkilemektedir.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Uluslararası Tarım Anlaşması büyük tarım şirketlerinin çıkarlarını yansıtmaktadır. Hatta bu anlaşmanın ilk taslağı daha sonra Amerikan Hükümetinin ticaret temsilcisi olacak olan Cargill yöneticisi olan Dan Amstutz'un elinden çıkmıştır.

Üreticiler örgütlenmedikçe daha çok aracılardan çıkarları için çalışacakları kesin. 1980 sonrası devletin ürün fiyatlarına bir şekilde müdahale ederek fiyatları etkilemesi Uluslararası Para fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) tarafından nerede ise yasaklanmıştı. 1980 sonrası hükümetler bazı istisnalarla buna büyük ölçüde uydu. Piyasacılar tarafından en kötü kabul edilen uygulama tütün idi. Tekel aracılığı ile devlet tütün fiyatlarının belirlenmesinde oldukça önemli bir rol oynuyordu. Tüccar bir ölçüde Tekel'in verdiği fiyatlara uyuyordu. İhraç fiyatları da haliyle daha iyi olabiliyordu. "Ne verirlerse bizden beş fazlası" gibi Süleyman Demirel'in popülist uygulamalarını da gördük. Bir miktar talep fazlası tütün yakılmak zorunda bile kalınıyordu. Üretim planlaması yapılamamış, popülizmden vazgeçilememişti. Tekel'de çalışanların işletmeyi denetlemelerinin sağlanması ve kooperatiflerin desteklenmesi yoluna gidilseydi her şey daha güzel olabilirdi. Popülizmden kurtulabilirdik. Stok fazlası da olmayabilirdi. Ancak özellikle neoliberal politikacılar Tekel ile tütün çiftçilerini oy almak amacıyla manipüle etmekten vazgeçemediler. Gene de her şeye rağmen çiftçi memnundu. İhracat devam ediyordu. Tütün yerli sigarada kullanılıyordu. Sonra "devlet tekelleri olmaz" dediler. Tekel bu defa yabancı tekellere satıldı. Tekeller yabancı şirketlere ait olduğunda bunda bir problem görülmedi. Çiftçi eline geçen fiyat düştü. Yerli sigaralar kaldırıldı. Ülke tütünden döviz kaybeden bir duruma geldi. Hâlbuki eskiden tütün önemli ihraç kalemlerinden biri idi.

"Kapitalizm mantığı piyasanın "görünmez bir el" tarafından yönlendirildiği dogmasına dayanıyor. Bu kuramın temel analiz birimi bireydir. Bu bireyin hazır veriler temelinde kendi çıkarını mekanik olarak en yüksek düzeye çıkaran bir otomat, rasyonel bir bilgisayar olduğu varsayılır... Her insanın kendisi için çalıştığı 'bu ekonomik ahenk prensibinin', bu 'büyülü' varlığın kaynağının 'tanrı' olduğunu düşünen fizyokrat çağdaşı Quesney gibi Adam Smith'e göre bunun kimin eli olduğu bellidir: Doğa, takdiri ilahi, tanrı." (Lebowitz, 2008)

Daha sonra bu el piyasa olarak tanımlandı. Timsah gözyaşı bile dökmeyen piyasa. Dikkat ederseniz tarım politikalarında bir türlü çiftçi eline geçen fiyatların desteklenmesi için bir şey yapılmadığı açıktır. Pamukta, sütte, zeytinyağında, buğdayda vb. ürünlerde verilen primler fiyatlara müdahale anlamına gelmez. Bunlar çiftçi eline geçen fiyatı etkilemez. IMF, Dünya Bankası da bunu bu şekilde açıklar. Yani kutsal "görünmez ellerine" dokunulmamalıdır. Zaten sebze ve meyvede böyle prim vb. uygulamalar da yoktur. Bu primler aslında şirketlerin cebine girmektedir. Doğrudan değil, dolaylı olarak. Çoğu durumda bu primler verilmese idi ya aracılardan alım fiyatlarını arttırmak zorunda kalacaklardı (tütünde şirketlerin aşırı olarak düşürdükleri fiyatları bir

miktar arttırdığını gördük, çünkü maliyetler nedeniyle üretim imkânsız hale gelmişti) ya da çiftçiler bu ürünlerden tamamen vazgeçecek ithalat iyice artacaktı. Dikkat ederseniz şirketler primlere karşı değildir. Hatta desteklemektedirler. İstemedikleri fiyatlara müdahaledir.

Bütün bunlar kader değil. Bir değişimi başlatmak hepimizin elinde. Olmayan “serbest piyasa” masalına kapılmadan devletin, belediyelerin kimi zaman kamu kuruluşları yaratarak kimi zaman kooperatifleri destekleyerek çiftçinin eline daha iyi bir ürün fiyatı geçmesi için uğraşması gereklidir. Tüketicilerin ödediği fiyatların aşırı artığı her durumda tarım ürünleri ithaline yönelmek çok yanlış bir politikadır. Aracıların piyasaya hâkim olması sonucu üreticinin eline geçen fiyatla tüketicinin ödediği fiyat arasında bir uçurum oluşmuştur İthalat ile bu sorunu çözemeyiz. Hatta uzun dönemde üretimi sabote ettiğinizden sonuç daha da kötü olur. Çare ürünlerin en kısa yoldan çiftçiden tüketiciye ulaştırılmasıdır. Köylü pazarları, tüketici kooperatifleri, gıda gruplarının hızla desteklenmesi gerek çiftçi gerekse de tüketicinin mağduriyetini önleyecektir.

Salçalık domates, yumurta, piliç vb. birçok üründe çiftçiyi adeta kölesi hale getiren şirketlerin hâkimiyetini kırmak için güçlü kooperatiflerin oluşması amacıyla kamu gücünün kullanılmasından çekinilmemelidir. Onların yaptığı serbest piyasa değildir.

Orta ve uzun dönemde şirket tohumları, tarım ilaçları, kimyasal gübreler, aşırı su, ağır ve toprağı ezen tarım araçlarına dayalı endüstriyel tarım yerine agro ekolojik bir tarım geliştirilmelidir. Bu sayede bize TV programında çiftçilerin yakındığı girdilerin hızlı fiyat artışından büyük ölçüde kurtulunmuş olacaktır. Satın alınması gerekli girdiler ise kooperatifler tarafından çiftçilere sağlanmalıdır.

Teknoloji nötr bir olgu değildir. Şu anda tarım teknolojileri daha çok girdi üreten ve ürün işleyen şirketlerin çıkarına olacak şekilde geliştirilmektedir. Halk sağlığı ve tarımsal çevre her geçen gün daha büyük tehditlerle karşılaşmaktadır. İleri teknolojiye evet. Ancak çoğu durumlarda ileri teknoloji uygulanması daha basit ve endüstriyel girdi gerektirmeyen bir yönde gelişebilir. Böylelikle çiftçi girdi satan şirketlerin kölesi olmaktan kurtulacaktır.

Uygulanan tarım politikaları uzunca bir süredir toplumun ezici çoğunluğunun, toprağının, suyunun, havasının sağlığı ve çıkarları için olumsuz ve yıkıcı bir özellik taşımaktadır.

Köylü Tarımı, Girişimci Tarım, Kapitalist Tarım

Tarım kesiminde üç grup çiftçi bulunmaktadır. Köylü tarımı ekolojik varlıkların sürdürülebilir kullanımına, köylü geçimini savunma ve geliştirmeye yöneliktir. Çok fonksiyonluluk en temel bir özelliğidir. Emek daha çok aile içinden sağlanmakta, bazen de kırsal kesim içinde karşılıklı yardımlaşma ile sağlanmaktadır. İkinci grup girişimci tip tarımsal üretim yapanlardır. Finansal ve sanayi sermayesine dayanmaktadır. Ölçek olarak büyüme önemlidir. Üretim ileri düzeyde ihtisaslaşmıştır ve tamamıyla pazara yöneliktir. Girdiler ve çıktılar olarak pazara bağımlıdır. Buna karşılık köylüler çeşitli

mekanizmalarla tarım uygulamalarını bu pazarlardan uzaklaştırmaya uğraşmaktadırlar. Üçüncü grup büyük ölçekli şirket (veya kapitalist) tarımıdır. Bu tarz, devletin yürüttüğü ihracata yönelik tarım desteklemeleri ile gelişmektedirler. (Ploeg, 2008) Emek; aylıklı veya geçici işçilik ile sağlanır. Üretim kâr maksimizasyonuna dayalıdır. Girişimci çiftçiler başarılı olduklarında kapitalist çiftçi olurlar. Köylüler sosyal açıdan diğerlerinden büyük ölçüde ayrışırlar.

Yeniden köylüleşme niteliksel bir kaymayı içerir. Bu bazen Brezilya MST'de olduğu gibi eskiden köylü olan gecekondulu halkının tekrar köylüleşmesi olabildiği gibi endüstriyel tarıma köklü bir şekilde bağlı girişimci kesimin agroekolojik tarım yöntemlerini benimseyerek köylüleşmesi şeklinde de olabilir. Ülkemizde de köylü kökenli, işçi ve memur olarak çalışmış kişilerin emekli olarak köye dönmeleri ve yeni köylülüğü benimsemeleri olayına da rastlıyoruz. Hatta genç veya orta yaşlı olan ve hiçbir şekilde köy ile ilgili bir geçmişi olmayan kişiler yeni köylülük saflarına katılmaktadır. Ploeg bu süreçlerin tek yanlı olmadığına da işaret etmektedir:

“Genellikle, gerek köylüleşme gerekse köylülüğten çıkma aynı yerde ve aynı zamanda cereyan etmekte, bu iki süreç birbiriyle karmaşık biçimde ilişkilendirilmektedir... Köylü olma nihai adım olmak şöyle dursun tek bir adım olarak görülmemektedir. Süreçte söz konusu olan, zaman içinde süreklilik taşıyan ve keskin dalgalanmalar sergileyen bir akıştır. Köylülük durumunu bir dizi derece belirler. Pazarlara bağımlılık, piyasa kurumları ve ekonomi dışı zor, kazanılabilecek görece özerklik, eldeki kaynakların miktarı ve bunlar üzerindeki denetim ve yaratılan üretkenlik düzeyleri bu bakımdan hep önemli olan etkenlerdir...Tarih boyunca yeniden köylüleşmenin birçok uğrağı olmuştur...Yeniden köylüleşme olgusunun incelenmesini gerektiren ikinci neden, köylü üretim tarzının belli başlı küresel sorunlar açısından (işsizlik, açlık, gıda kıtlığı, sürdürülemezlik, aşırı enerji tüketimi vb.) taşıdığı önemin (yeni) keşfedilmiş olmasıdır. Üçüncü neden, dünyanın her yerinde insanların (aralarında çok sayıda genç olmak üzere) kendilerini köylü olarak yeniden kurmalarıdır...Halen tüm Avrupa'da çiftçiler tarıma yönelik ağır bir baskıyla karşı karşıyadır. Fiyatlar azalmasa bile yerinde saymakta, buna karşılık maliyetler artmaktadır. Bununla bağlantılı olarak önemli bir yoksullaşma durumu ortaya çıkmıştır. Klasik bir yanıt olarak ölçek büyütme ise, daha fazla büyümenin yüksek maliyetleri (kota, arazi, çevresel mekân) ile daha ileri düzeyde liberalleştirme ve küreselleşmenin artık gelecek vaat etmemesi nedeniyle etkisiz kalacak gibi görünmektedir (daha kötüye götürmese bile). Kanımca iki temel eğilim tespit edilebilir. Bunlardan ilki, dibe doğru daha ileri yarış anlamına gelecek klasik girişimci yanıttır. Avrupa'daki çiftçilerin çoğunluğunun yönelimini yansıtan ikincisi ise, tartışmalı ve saklı kalmakla birlikte sağlam, güçlü ve umut verici yeniden köylüleşme sürecidir. Bu süreçte özerklik yeniden yaratılmaktadır; bu özerlikle aynı anda yeni gelişme biçimleri, yeni katma değer ve daha yüksek gelirle birlikte yeni istihdam fırsatları ortaya çıkmakta, özerklik düzeyleri de yükselmektedir. (Ploeg, 2012)”

Nereye Gideceğiz?

Büyük gıda ve girdi şirketlerinin hegemonyası giderek yükselmektedir. Hemen hemen sadece çalışan başına ve/veya dekara verime odaklanmış ve kâr maksimizasyonunu hedeflemiş neoliberal düşünce devlet politikaları ve eğitim/araştırma sektörlerindeki hegemonyasına da dayanarak tarımı biçimlendirmektedir. Sonuç köylü kesiminin şiddetli bir şekilde gelir ve otonomi

kayıbdır. Tüketicilere yansımaları ise yükselen gıda fiyatları, gıda güvenliğindeki büyük kayıplardır. Çevrenin yok olma sürecine girmesi ise bütün bir toplumu etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde tarımda çalışan nüfus çok azalmış olabilir, ancak tarım; çiftçi ve tüketicilerin doğa ile kurdukları önemli bir bağlantıyı oluşturmaktadır. Bu nedenle önemi azalmamıştır.

Toplumsal sorunlara soldan bakan bazı kesimler ise köylülüğün yok olmasına karşı bunun kaçınılmaz olduğu görüşü yanında, köylülüğün sosyolojik geriliğin kaynağı olarak görmektedirler. Ancak gerek tarihte gerekse günümüzde köylülüğün oldukça ileri ve sorumluluk alan girişimleri de her zaman görülmüştür. Neoklasik iktisadın desteklediği girişimci çiftçiler de köylüler gibi ellerine geçen ürün fiyatlarının düşmesi ve girdi fiyatlarının artışı nedenleri ile büyük gıda ve girdi sanayilerinin altında ezilmektedir. Sonuç olarak gerek girişimci çiftçilerde gerekse de kentli ve bir zamanlar köylü olan hatta hiç köyle ilişkili olmayan kesimlerde “yeniden köylüleşme” denilen bir süreç başlamıştır. Geleneksel köylüler de bu sürece katılmakta ve değişim geçirmektedirler. “Yeni köylüler” denilen bu geniş kesim girdi sanayine bağlı olmaktan çıkarak otonomi kazanmak amacıyla agroekolojik tarım yöntemlerini benimsemekte, girdileri tarım içinden sağlamaktadır. Ürünlerin satışında ise süpermarket zincirleri, gıda şirketleri, tüccarlar vb. kesimlerden bağımsızlık kazanmak amacıyla doğrudan tüketiciye ulaşan pazarlama kanalları kullanmaya başlamaktadırlar. Bu kanallar arasında ekolojik köylü pazarları, topluluk destekli tarım grupları, eko-kooperatifler, tüketici kooperatifleri, internet üzerinden doğrudan pazarlama, agroturizm gibi birçok form bulunmaktadır. Bu süreç ülkemiz de dâhil olmak üzere dünyanın birçok köşesinde gözlenmektedir. Brezilya MST hareketinde olduğu gibi doğrudan kentten kıra göç eden çoğu eski köylü veya köy kökenliler kolektif tarım işletmeleri bile kurabilmektedirler.

Küresel iklim değişikliği, çevre kirliliği ve gıdalardaki yoksullaşma, kirlenme, gıda fiyatlarının tüketiciler için katlanamaz boyutlara ulaşması gibi endüstriyel tarımın ve uluslararası dev gıda şirketlerinin, uluslararası süpermarket zincirlerinin yol açtığı sorunların çözümünde bu “yeni köylülüğün” önemli bir rol oynayabileceğini söyleyebiliriz. Şüphesiz aşağıdan yukarı olan bu değişimler kendiliğinden bu hegemonik yapının kolayca değişebileceği anlamına gelmemektedir. Sorunun tarım politikası olduğu kadar genel politikayı da etkileyen yönleri bulunmaktadır. Ülkemizde de embriyo olarak gelişmekte olan bu sürecin başta araştırmacılar olmak üzere gerekli ilgiyi çekmesi yararlı olacaktır.

Var olan sıkışıklıktan çıkmak için agroekolojik tarım sistemlerinin benimsenmesi kaçınılmazdır.

Gıda Egemenliği

Gıda egemenliği halkın, ekolojik ve sürdürülebilir yöntemlerle üretilen; sağlıklı, kültürel olarak uygun gıdalara sahip olma ve kendi gıda, tarım sistemlerini ve tarım politikalarını belirleyebilme hakkına sahip olmalarıdır.

Ne yazık ki 1980’lerden bu yana gerek yerel topluluklar gerekse de ülkeler bu haklarını daha da artan boyutlarda kaybetmişlerdir.

Türkiye de yaptığı anlaşmalarla, gelişmiş ülkelerde üretilmiş dampedli gıdalardan kendisini korumak için kaçınılmaz olan gümrük vergilerini düşürmek zorunda kalmıştır. Bu bir anlamda ulusal egemenliğin kaybedilmesidir.

Maddeler halinde gıda egemenliği ve hâkim sistemin farklarını ortaya koymaya çalışalım.

Üretimin Önceliđi

Hâkim sistem tarımın öncelikle ihracat için yapılmasını öngörmektedir. Gıda egemenliğinde ise yerel pazarlar için üretmek esastır. İhracat ve ithalat ise kökten reddedilmemekle birlikte gıda egemenliğini tehdit etmeme koşuluyla gerçekleştirilebilir bir durumdur. Türkiye'nin de imzaladığı Uluslararası Tarım Anlaşması gümrüklerin düşürülmesini öngörmüştür. Böylelikle daha önceleri pamuk ihraç eden ülkemiz pamukta gümrük vergisinin sıfırlanması ile pamuk ithal eden bir ülke haline gelmiştir. Geçtiğimiz dönemde pirinç ithalinde kısmen ülke üreticilerini korumak amacıyla zorluklar getiren Türkiye ABD tarafından uluslararası mahkemelere verilmiş ve geri adım atmak zorunda bırakılmıştır. Gelişmiş emperyalist ülkeler gerekçe olarak uluslararası gıda pazarlarının "serbestleşmesini" gösterebilirler de, yüksek prim destekleri sayesinde ulus ötesi şirketler tarafından kendi ülkelerinde maliyetin bile altında çiftçilerden satın aldıkları birçok ürünü dampingle geliştirmekte olan ülkelere ihraç ederek bu ülkelerin üretim yapılarını tahrip etmişlerdir.

Ürün fiyatları

Hâkim sistem pazar neyi dikte ederse onu kabul ederken, gıda egemenliğinde çiftçi eline geçen fiyatlar maliyeti kapsamlı ve çiftçiye, balıkçıya vb. kesimlere uygar bir yaşamı gerçekleştirecek bir geliri de sağlamalıdır. Ülkemizde destekleme fiyatı verebilen SEK, Et, Balık Kurumu, TEKEL gibi kurumlar özelleştirilmiş, çoğu yabancı tekellerin eline geçmiştir. Tarım Satış Kooperatiflerine çiftçiyi desteklemesi için devletin yardımcı olması yasalarla yasaklanmıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi özelleştirilmemişse de birçok alım yeri kapatılmış, güçsüzleştirilmiştir.

Destekler

Çiftçi eline geçen fiyatları etkileyecek destekler hâkim sistemce yasaklanmıştır. Ancak ürünün kg başına verilen prim veya dekar başına verilen destekler serbesttir. Desteklere bir üst sınır getirilmişse de gelişmiş ülkelerde destekler daha yüksek gerçekleşmiştir. Gıda egemenliği modelinde başka ülkelerin çiftçilerine zarar vermeyen destekler mümkündür.

Gıda

Hâkim sistemde gıda metadır. Zararlı, çöp gıdalar bir sorun kabul edilmemektedir. Gıda egemenliğinde ise gıda herkes için bir haktır. Ülkemiz nişasta bazlı şeker, margarin, tarım zehirleri ile üretilmiş çöp gıdaları üretmesi için zorlanmıştır.

Açlık

Hâkim sistemde nedeni verim düşüklüğüdür. Gıda egemenliğinde ise nedeni gelir dağılımının bozukluğudur.

Üretim Kaynaklarının Kontrolü

Toprak, meralar, su özel ve yabancı şirketlerce yağmalanacak kaynaklar olarak düşünülür. Gıda egemenliğinde yerel halk tarafından kontrol edilmelidir.

Tohumlar

Fikri mülkiyet hakları ile şirketlerin egemenliğine verilmiş bir girdidir. Gıda egemenliğinde insanlığın ortak bir hazinesidir. Korunmalı ve geliştirilmelidir.

GDO'lar

Geleceğin teknolojisi kabul edilen GDO'lar, gıda egemenliğinde gereksiz, zararlı ve şirketlerin kontrolünde bir teknolojidir.

Tarım Teknolojisi

Hâkim sistemde endüstriyel tarım (tarım zehirleri, kimyasal gübreler, aşırı su, şirket tohumları, ağır makinelerle yapılan tarım), GDO, monokültür (tek veya az sayıda ürün yetiştirme) esastır. Gıda egemenliğinde agroekolojik tarım (tarım zehirleri, kimyasal gübreler olmaksızın, yerel bilgileri, ekolojik süreçleri kullanarak yapılan tarım) esastır. GDO'ya ihtiyaç yoktur.

Damping

Hâkim sistemde bir konu değilken, gıda egemenliğinde yasaklanmalıdırlar.

Tekeller

Hâkim sistemde bir konu değilken, gıda egemenliğinde kırılmalıdır.

Çiftçiler

Hâkim sistemde yok edilmesi gereken çağdışı bir kitledir. Gıda egemenliğinde ekolojinin, gen kaynaklarının koruyucusudur.

Kentli Tüketiciler

Hâkim sistemde mümkün olduğu kadar az ödeme yapılacak işçilerdir. Gıda egemenliğinde uygar bir yaşam için yeterli gelire sahip olmalıdırlar.

Başka bir tarım ve dünya

Hâkim sistemde mümkün değil. Gıda egemenliğinde mümkün ve olabildiğince geniş ölçüde gösterilmelidir.

Ülkemizde gıda egemenliği uzun yıllardır geriletilmiş ve iktidarlar tarafından yok edilmiştir. Çiftçilerimiz yabancı tekellerin bir sömürü aracı haline getirilmiş, ülkemiz halkın çıkarlarına uygun bir tarım politikasını belirleyebilme hakkından mahrum edilmiştir. Tüketiciler de sağlıklı, kabul ettikleri, tadını beğendikleri gıdaları bulamamaktadırlar. Onlara da çöp gıdalar yüksek fiyatlarla sunulmaktadır.

Tarım İlaçları ve Zararları

Akdeniz Üniversitesi Gıda Güvenliği ve Tarımsal Araştırmalar Merkezinde Bülent Şık önderliğinde yapılan bir araştırma yediğimiz tarım ürünlerinde ciddi düzeylerde tarım ilacı kalıntısı olduğunu ortaya çıkardı.^{4 5}

Ülkemizin her yerine sebze, meyve gönderen önemli bir merkez olan Antalya'da yapılan araştırmada 2013 ve 2014 yıllarında Ocak-Nisan arasında semt pazarlarından tesadüfen toplanmış 709 domates, biber, hıyar, kabak, çilek, patlıcan ve portakalda 335 pestisit (tarım ilacı) kalıntısı aranmıştır.

Dünyada bir ürünün kesinlikle yenilemeyeceğini belirleyen bir değer var. Buna Maksimum Kalıntı Limiti (MKL) (İngilizce kısaltmasında MRL) deniyor. Maksimum Kalıntı Limiti bir gıda ürünüde bulunan pestisit kalıntısı miktarının belli bir eşik değerin üzerine çıkmaması gerektiğini belirtir. Örneğin herhangi bir pestisit kalıntısının bir kilogram domateste en çok kaç miligramın altında olması halinde tüketilebileceğini gösterir. Bu eşiklerin üzerinde çıkarsa bu ürünün kesinlikle satılamayacağı ve yenilemeyeceği kabul edilir. Her ülkede bu eşikler az çok farklı olabilmektedir. Peşinen söyleyelim ki bu araştırmayı yapanlar da dâhil olmak üzere birçok araştırmacı bu eşiklerin altında da bazı tarım ilaçlarının (aslında bunlara zehir demek daha doğru) zararlı olabileceğini ortaya koyuyorlar. Örneğin endokrin sistem bozucu olarak tanımlanan bazı maddeler hormon yapımızı bozuyor. Bu maddeler MKL değerlerinden daha düşük düzeyde olsa dâhi zarar verebiliyor. Biz gene de genel kabul gören MKL değerlerini esas alarak araştırma sonuçlarına bakarsak, bir genelleme olarak örneklerin ilk yıl %21'i, ikinci yıl ise %25'inin bu değerlerden yüksek olduğunu görüyoruz. Geri kalanlarda da zehir var, ancak miktarları MKL değerlerinden aşağıda. Bu sonuçlar şu anlama geliyor. Elimizde adeta birinde mermi olan dört gözlü bir tabanca var ve Rus ruleti oynuyoruz. Domateste 2013'de %6'sı, 2014'de %12'si; kabakta sırasıyla %40 ve %36'sı limit üstü zehir içeriyor. Hâlbuki Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı son on yılda sürdürülen bazı çalışmalarla limit üstü ürün oranının %1'lerin altına düşürüldüğünü söylüyordu. Kamu tanıtım videolarında "merak etmeyin, her şey kontrol altında" demekteler. Bunun değişik nedenleri var. Örneğin 2014 yılına kadar yürürlükte olan pestisit yönetmeliğinde gıdalarda kontrol edilmesi gereken yaklaşık 400 adet pestisit varken, bakanlığın yaptığı kontrollerde kalıntısını araştırdığı pestisit sayısı genel olarak 107 adedi geçmemektedir. Diğer yandan laboratuvarlarda pestisit analizlerinde cihazların sık sık bakımı ve kalibrasyonu yapılması gerekmektedir. Bunların her yerde düzenli yapılamadığı biliniyor. (Şık, 2018; 182-183)

Bu konunun çok iyi değerlendirilmesi gerekiyor. Bazı tarım danışmanları daha çok ihraca yönelik üretim yapan çiftçilere değişik etken maddeli ilaçları kullanarak hiç birinde limit üstü çıkmamasını sağlayacak yönde bazı taktikler veriyorlar. Ancak

⁴ Haberini daha geniş okumak isteyenler şu adresi tıklayabilir: bianet.org/bianet/tarim/165871-gidada-pestisit-kalintisi-ve-saglik

⁵ "Bülent Şık, 2018, Mutfaktaki Kimyacı, Doğan Kitap, İstanbul" adlı kitapta gıdalardaki pestisit, katkı maddeleri vb. maddeler ve etkileri konusunda geniş bilgi vardır.

birden çok pestisitlerin bir üründe olması durumunda bunların birlikte insan üzerinde nasıl bir etki yaptığına dair araştırmalar dünyada da çok kısıtlı. Bu araştırmada analiz edilen örneklerin %85'inden fazlasında birden fazla pestisit çıkmış, %1 örnekte ise 8-13 arasında pestisit varmış. Buna çoklu pestisit diyoruz. Düşünün bir domates yiyorsunuz içinde 13 ayrı zehir var. Hepsisi de limit altı olabilir. Güvende misiniz? Çok, çok şüpheli.

“Yıkarsanız gider” dersiniz çok yanılırsınız. Çok iyi yıkamak ve bazı meyve ve sebzeleri derin soymak bir düzeye kadar pestisitleri uzaklaştırırsa da özellikle sistemik dediğimiz, bitkinin her yerine yayılabilen ilaçlardan kurtulamayacağımız bir gerçektir. Ayrıca çiftçiler de ilaçları atarken çok zarar görmektedirler. Bu ürünleri zehirsiz üretmenin yolları var. Niye bu yollar aranmaz?

Endüstriyel tarım dediğimiz kimyasal tarım ilaçları, kimyasal gübreler, şirket tohumları, yoğun su, gereğinden fazla ağır makinelerle yapılan tarım sistemi bir taraftan dünyayı kirletir ve ısıtırken, diğer yandan da şirketler ve süpermarketlere dayalı pazarlama ağı ile çiftçiyi yoksullaştırmakta, tüketiciyi gıdaya yabancılaştırmakta ve sömürmektedir. Çiftçilerin satın aldıkları girdiler giderek sayıca artmakta ve fiyatları hızla artmaktadır. Agroekolojik bir üretim sistemini benimseyerek çiftçi bu girdilerin çoğundan kurtulabilir.

Tarım ve Orman Bakanlığı organik tarıma daha çok zenginlere ve dış satıma yönelik bir konu olarak bakıyor. Onların temel anlayışı organik tarımda verimin düşük olacağı gibi çok tartışılır bir varsayıma dayanıyor. Öte yandan organik tarım büyük ölçüde sistem içine alınmış bulunuyor. Organik tarım kanunu bu sistem içine almayı kolaylaştırıyor. Organik tarım için denetleme şirketlerinden sertifika almak gerekiyor. Bu ek bir masrafa yol açıyor. Ayrıca ev yapımı tarım ilaçları veya yerel tohum kullanmak, nöbetleşmeli tarım yapmak, kardeş bitkiler kullanmak gibi kültürel önlemler almak yerine bu defa gene biyopestisit denilen ve sentetik ilaçlardan daha da pahalı olan şirket ilaçları kullanılmaya başlanıyor. Bazı organik tarım üreticileri örneğin tek bir çeşit şeftali çeşidini yüzlerce dekara ekliyor, işçi sömürsü yapıyor, ürünü çok uzak noktalara, bazen de yurt dışına ihraç ediyorlar. Bu ise ne biyoçeşitliliğe, ne işçi ve insan haklarına ne de ekolojik ilkelere uymuyor.

Organik tarıma yönelik destekler ise teşvik edici bir düzeyde ve yapıda değil. Bakanlık “iyi tarım sistemini” de öneriyor. İngilizcesi “good agricultural practices” yani “iyi tarım uygulamaları” iken, kısaltılarak sadece “iyi tarım” deniliyor. Bu bir algı çarpıtmasına yol açıyor. Çünkü “iyi tarım” dediğimiz aslında ne kadar “iyi”, çok tartışılır bir konu. İyi tarım aslında endüstriyel tarımın biraz denetimli bir şekli. Genel ve yanlış olan anlayışı şöyle açıklanabilir: Tarım ilaçları uygun dozda ve hasattan belli bir süre önce uygulandığında sağlık ve çevreye zarar vermeyeceği düşünülüyor. Ancak bu kökten yanlış. Diğer yandan iyi tarımda da organik tarım gibi denetleme şirketlerinden sertifika alınması zorunlu. Bu bir yandan da çiftçinin masraflarını artırıyor. Bu denetlemelerin yeterince ciddi olmadığı konusunda çokça iddialar var. İyi tarım da bakanlıkça yine yetersiz bir şekilde destekleniyor. Organik ve iyi tarım uygulamalarının oranı çok düşük düzeyde ve çok da büyüyeceği yok. Zaten bakanlık bütün bu sistemlerin birlikte yaşaması gerektiğini düşünüyor.

Şirketler sistemi içinde organik sertifikalı üretim yapan, biyopestisit denilen tarım ilaçlarını ilaç şirketlerinden, diğer tarım ilaçlarından daha da pahalı alan ve ürünlerini şirketler veya süpermarketler yoluyla pazarlamaya çalışan çiftçi endüstriyel tarım yapan çiftçiden çok da iyi bir durumda olmamaktadır. Güvenilirliği sorgulanan sertifikalara para ödeyen, ürünlerine çok küçük bir prim alan, hatta çoğu zaman tarım ilaçları ile üretilen endüstriyel tarım ürünleri ile aynı fiyatı alabilen çiftçi devletten aldığı organik tarım destekleri de dikkate alınmasına rağmen kendini teşvik edici bir sistem içinde bulmamaktadır. Bu nedenle de sistem tarafından kontrol edilen “organik” üretim çok yavaş bir hızla gelişmekte, ürünler daha çok yüksek gelirli kesimlere hitap etmektedir. Büyük üreticiler tarafından yapıldığında monokültür uygulanan, bu nedenle biyoçeşitlilikten söz edilemeyen, ücretli emeğe dayanan, şirketlerin biyopestisitlerini kullanan, sertifika zorunluluğu olan bu tür bir organik tarım istenilen yönde bir gelişim değildir. Ekolojik, ekonomik ve sosyal problemlerin çoğu çözülmemiştir. Bu nedenle bu sisteme “endüstriyel organik tarım” diyebiliriz. (Özkaya, 2012) (Özkaya, Özden, 2104)

Agroekolojik Tarım

Agroekolojik tarım tarımsal üretim sistemlerine uygulanan ekolojik süreçlerin incelenmesidir. Agro= tarım, eco= çevre, ev, loji= bilim demektir. Agroekoloji hem bir bilim, hem bir hareket, hem de uygulama demektir. Ülkemizde agroekoloji anlaşılmamıştır. Ziraat fakültelerinde ve tarımsal kuruluşlarda dikkate alınmaz. Agroekoloji organik tarıma indirgenemez. Ancak çıkış noktasından uzaklaşarak, uygulanmasında sistemin denetimine alınarak evcilleştirilen organik tarım, epeyce sorunları olmasına rağmen agroekolojik tarımın içinde kabul edilebilir. Birçok bilim ve teknik dalının agroekolojiye katkıları vardır. Sosyal, ekonomik ve politik konular da bu bilim de önemli bir ağırlığa sahiptir. Miguel A. Altieri bu alanda önde gelen araştırmacı ve eğitimcilerdendir. (Altieri, 1995) (Altieri ve ark., 2012) ⁶

Agroekoloji birçok yaklaşımı içerir. Bunlar permakültür, onarıcı tarım, organik tarım, koruma tarımı, Fukuoka'nın tarım sistemi, biyodinamik tarım gibi örneklendirilebilir.

Agro ekolojinin bakış açısını küçük bir örnekle anlatalım. Mısır bitkisine zarar veren böcekleri endüstriyel tarımda birçok zehirle (onlar tarım ilacı diyorlar) öldürüyorlar. Hatta GDO uygulanıyor. Agro ekolojik çözümler ise çok iyi. Bunlardan birine “it ve çek teknolojisi” (push and pull technology) deniyor kısaca. Mısır sıraları arasına böcekleri kokusuyla iten bir sıra ot ekiliyor. Tarlanın çevresine ise bu böcekleri çeken otlar ekiliyor. Tarlanın içine giren böcekleri içerdeki otlar ittiriyor. Çevredekiler ise çekiyor. Mısırlar temiz kalıyor. Kimler kazanıyor: Çiftçi zehirlere para ödemekten kurtuluyor. Hem çiftçi hem de tüketiciler zehirlere maruz kalmıyorlar. Çevre sağlıklı kalıyor. Kaybedenler ise tarım kimyasalları satan şirketler oluyor.

Agroekolojik stratejiler olarak çoklu ürün (polikültür), kardeş bitkiler (birlikte ekim), hayvancılıkla bütünleştirme, nöbetleşme, ara ürün, yeşil gübre gibi çok değişik

⁶ Şu kaynaklarda da agroekoloji hakkında bilgi bulunabilir: <http://www.fao.org/agroecology/en/>
<https://viacampesina.org/en/what-are-we-fighting-for/biodiversity-and-genetic-resources/>

yollar söylenebilir. Halkın bilgisi, geleneksel tarım bilgi sistemi de agroekolojinin değerli kaynaklarıdır. Ev yapımı ilaçları reçetelerini içeren kaynaklar vardır. (Tezcan, 2014) Bunlar küçük ölçeklerde olduğu kadar büyük ölçeklerde de uygulanabilir.

Belediyeler agroekolojik bir tarım sisteminin hâkim olması için çaba göstermelidir. Endüstriyel tarım, iyi tarım çözüm değildir. Organik tarımın sınırları içine sıkışmak da çıkar yol değildir. Aslında çözümü çiftçilerin ürünlerini doğrudan tüketiciye ulaştıran tüketim kooperatifleri, gıda toplulukları, ekolojik köylü pazarlarının eş zamanlı olarak geliştirilmesi ile birlikte düşünmek lazımdır. Aracılara veya ihracata yönelik bir organik tarım çözüm olmayacaktır. Bu alternatif kanallardaki güven sorunu katılımcı onay (sertifikasyon) sistemi ile sağlanabilir.⁷

Belediyeler öncelikle agroekolojik tarım sistemini çiftçiye tanıtmak için çaba göstermelidir. Bu çalışmalarda çiftçiden çiftçiye yayım yaklaşımının kullanılması daha etkili olmaktadır. Latin Amerika'da campesina a campesina olarak bilinen bu yaklaşım bu alanda başarılı olmuş çiftçilerle diğer çiftçileri buluşturmak olarak kısaca açıklanabilir. Konuyla ilgili kitap, broşür, web sayfası, video vb. birçok doküman belediyeler tarafından hazırlanabilir veya bu konudaki çalışmalar desteklenebilir. Köylerde agroekolojik teknikler konusunda yapılacak demonstrasyonlar, tarla günleri vb. çok etkili olabilecektir.

Belediye kendi ihtiyacı ve marketlerinde satmak için aldığı ürünlerin önemli bir kısmını analiz ederek, daha çok kooperatif veya gıda grupları üyesi çiftçilerden alabilir. Zehirli olup olmadığına bakmaksızın bütün üretimi desteklemek doğru değildir. Ürünlerin önemli bir kısmında sıfır tarım ilacı şart koşulabilir. Belediyenin, aldığı ve kullandığı veya pazarladığı hiçbir ürünün maksimum kalıntı limitinin üzerinde olmayacağını garanti etmesi yararlı olacaktır.

Tarım Orman İl ve İlçe Müdürlükleri tarım ilaçları konusunda denetim yapma yetkisine sahiptir. Belediyelerin bu yetkisi yoktur. Belediyeler bu konuyu Tarım ve Orman Bakanlığı ile görüşmelidir. Belediyelerin temiz gıda sağlanması konusunda yetkileri yetersizdir. Belediyeler tarım ilaçları ve diğer toksik maddeler konusunda analiz yapacak laboratuvarları geliştirmesi yararlı olacaktır.

Yerli Tohum mu, Yerel Tohum mu?

Tarım ve Orman Bakanlığı sözcüleri ısrarla “yerli tohum” terimini kullanıyorlar. Bir iddiaları da Türkiye'nin tohum ihracatının arttığı ve tohum ithalatının her ne kadar fazla olsa da, artık daha yüksek bir oranda ithalatı karşıladığı şeklinde. Evet tohumculuk kanununun çıktığı 2006 yılında tohum ithalatının %44'ü kadar tohum ihracatı yapıyorken 2013 yılında bu oran %64'e yükseldi. Burada bir anlaşmazlık yok. Türkiye'nin tohum özgürlüğünü veya tohum egemenliğini savunanlar olarak “yerel tohum” terimi üzerinde duruyoruz. Şirket tohumlarını savunanların anlamadıkları bir nokta var. Tohumlukta ihracatın ithalatı karşılama oranları o kadar dikkate aldığımız bir nokta değil. Türkiye'de çalışan yabancı tohum şirketleri köylümüzü kullanarak ucuza ürettikleri tohumlukların bir kısmını Ukrayna, Rusya vb. bazı ülkelere satıyorlar.

⁷ Katılımcı Onay Sistemi için bakınız: <https://dogalbilincliibeslenme.wordpress.com/katilimci-onay-nedir/>

Bu da yerli tohum oluyor. Diğer yandan hem tohum ithalatı hem de ihracatı çok büyük sayılar değil. Örneğin 2013'de ithalat 194 milyon dolar, ihracat 126 milyon dolar oldu. Bunlar genel ithalat ve ihracat içinde küçük sayılar. 2013 yılında tohumluk ihracatının genel ihracat içindeki payı % 0,083 idi. İthalat da ise benzer oran % 0,077 idi. Bir de tohumluk ile yani yeniden tarımsal üretimde kullanılacak çoğaltım materyali ile tüketimde kullanılacak, örneğin haşhaş tohumunu karıştırırlar var.

Ödemeler dengesinin tohumlukta açık vermesi, bu alandaki sorunlar içinde çok da önde gelenlerden değil. Petrol, doğal gaz, pamuk, bitkisel yağ vb. ithalatlarımızdaki değerler düşünülürse tohumlukta açık çok da fazla değil aslında. Ancak yabancı tohum şirketlerinin tohumlarına bağımlılığımız arttıkça uzaktan hepimizi kumanda etmiş oluyorlar. Bu şirketlerin çoğu aslında tarım ilacı da satıyor. Dolayısıyla onları da alıyoruz. Çünkü tohumlukları hastalık ve zararlılara dayanıklı değil. Böylelikle topraklar, sular, ürünler kirletiliyor. Bu ürünlerin besin değerleri de düşük. Bu tarım ilaçlarını kullanırken çiftçiler, ürünleri tüketirken halk zehirleniyor. Besin değerleri düşük olduğundan bizleri hastalıklardan korumuyor. Dahası bu şirketlerin bir kısmı beşeri ilaç da satıyor. Dolayısıyla bir satış daha yapıyor. Bu gibi şirketlerin üç ayrı cebi var. Sağ cebine tohum, soluna tarım ilacı, arka cebine de beşeri ilaç parası giriyor. Yani şirket tohumları bize hem tarımsal üretimde hem de gıda tüketiminde istemediğimiz bir sistemi dayatmış oluyor. Tohumluk ithalatı yanında tarım ilaçları, kimyasal gübre ve hammaddeleri ithalatlarını da dikkate almak gerekiyor. Bunlar çok daha önemli.

İşte yerli tohum diyenler bu gerçeklerin gözlerden kaçmasına yol açmış oluyor.

Yerel tohumu savunanların bitki ıslahına karşı olduğu şeklinde bir kara propaganda da yayılıyor. Bu da doğru değil. Yerel tohumlara dayalı olarak, başta köylü olmak üzere paydaşların en başından itibaren katıldığı katılımcı ve evrimsel bitki ıslahı gereklidir. Bu yaklaşım tohumda fikri mülkiyeti de gereksiz kılar. Ne yazık ki Tarım ve Orman Bakanlığı araştırma enstitülerinde bile katılımcı bitki ıslahının ne olduğunu bilen insan sayısı çok azdır. Birçok yetkili bu konudaki sorularımızı cevaplayamadılar. Hâlbuki dünyada katılımcı ve evrimsel bitki ıslahı konusunda çok başarılı çalışmalar var. Araştırmak isteyenler google'a "participatory plant breeding" yazsınlar. Baktım, 57500 kayıt çıktı. Bu konuda Filipinler'de masipag (masipag.org) adlı çiftçi ve ıslahçılardan oluşan sivil toplum kuruluşu çok başarılı çalışmalar yapıyor.

Agroekolojik Tarımda Verim Düşer mi?

Ülkemizde ve dünyada organik tarımda elde edilen verimlerin daha düşük olduğu konusunda bir algı bulunmaktadır. Bu ne derece doğrudur? Bu konuda yapılan bir araştırmanın sonuçlarını paylaşabiliriz. (Ponisio, 2015)

Bir meta araştırma olan bu çalışma, bu konuyu araştıran 115 ayrı araştırmanın, binden fazla gözlemini içermektedir. Genel olarak ele alındığında organik veriminin konvansiyonel tarımdan %19 daha az olduğu görülmektedir. Ancak ürün tipleri, yönetim uygulamaları ele alındığında çok farklı sonuçlar elde ediliyor. Örneğin baklagillerde, çok yıllık ürünlerde ve kalkınmış ülkelerde organik ve konvansiyonel uygulamalarda verimler arasında önemli bir fark bulunmuyor. Ancak baklagillerden

olmayan ürünlerde, tek yıllık bitkilerde ve gelişmekte olan ülkelerde organik ve konvansiyonel arasında verim farkı vardır. Diğer yandan organik sistemde çoklu ürün ve ürün rotasyonları uygulandığında konvansiyonele göre verim açığı sırasıyla %9 ve %8'e düşmektedir. Bu sonuçlar eğer bazı gelişmeler sağlanırsa organik tarımın konvansiyonel tarımdan verim farkının çok azalacağını ortaya koymaktadır. Organik tarım konusunda araştırmalar çok yetersizdir. Ayrıca organik tarıma uygun çeşitler geliştirmek konusunda çok az şey yapılmaktadır. Şirketlerin çeşit geliştirme çalışmaları hep konvansiyonel tarım koşullarında yapılmaktadır. Diğer yandan ABD'de Rodale Enstitüsünün yaptığı 30 yılı geçmiş bir verim farkı araştırmasında soya, mısır ve buğdayda organik üretimde verim bir miktar daha fazla bulunmuştur. Çok daha önemlisi mısırdaki kurak geçen yıllarda organik üretimde verim konvansiyonele göre %31 daha fazla bulunmuştur. (Rodale Institute, 2019) Küresel iklim değişikliğine uyum açısından bu çok önemlidir.

Endüstriyel tarım yapılan bir alanda yerel tohum ve agroekolojik tarım sistemi uygulanmaya başladığında, öncesinde toprakta biyolojik hayat sona ermiş olduğu için ilk yıllarda dekara verim düşük olabilmekte, daha sonra verim yükselmektedir. Diğer taraftan endüstriyel tarımda verim daha çok tek bir ürünün dekara verimi açısından ele alınmaktadır. Hâlbuki agroekolojik tarımda çoklu ürün, ürün nöbetleşmesi ve kardeş bitkiler (karışık ürün) uygulamaları olduğundan bütün bir çiftliğin verimine odaklanmak daha anlamlı olmaktadır. Şüphesiz ürünün kalitesi ve sağlamlığı ayrı değerlendirilmesi gereken özelliklerdir. Diğer yandan tarım işletmesinin dayanıklılığı da verim kadar önemli bir konudur. Ekonomik veya iklimsel krizlerden daha az etkilenmek ve daha kısa zamanda eski haline dönmek olarak tanımlayabileceğimiz dayanıklılık çiftçiye çok büyük yararlar sağlar.

Belediyeler Adil ve Ekolojik Bir Gıda Dağıtım Sistemine Destek Olmalı

Çiftçilerin ürettiği tarım ürünleri; gıda şirketleri, zincir marketler ve ihracatçılar tarafından ucuza kapatılırken, tüketicilere yüksek fiyatlarla satılıyor. Belediyeler hem çiftçiyi, köylüyü hem de tüketiciyi koruyacak bir ürün pazarlama stratejisi izlemelidir. Adil ve ekolojik bir gıda dağıtım sistemi gerekiyor. Bunun formülü aslında çok açık. Ürünler çiftçiden tüketiciye en kısa yoldan ulaşmalı. Aradaki araçlar ortada kalkmalı. Yerel üretim, yerel tüketim esas olmalı. Gıdaların seyahati kısıtlanmalı. Bu yapılırken gıdaların sağlıklı olması da gerekiyor. Bu alanda elimizdeki alternatifler şunlar:

1. Topluluk destekli tarım grupları, gıda grupları.
2. Yeni kuşak tüketim kooperatifleri. (Ekolojik politika uygulayanlar)
3. Ekolojik duyarlılığı olan köylü pazarları. (Katılımcı onay sistemini uygulayanlar)
4. Üretim kooperatiflerinin veya çiftçilerin internetten satış girişimleri
5. Üretim kooperatiflerinin doğrudan tüketiciye satış yaptığı birimler
6. Kent bahçecilerinin satış yerleri ve pazarları
7. Belediyelerin doğrudan kooperatiflerden ürün satın alması. (İzmir Büyükşehir Belediyesinin süt programı veya peyzaj çalışmaları için çiçek, çalı alması gibi)
8. Belediyelerin kurduğu gıda şirketleri ve marketler

Son iki alternatif (7,8) hızlı sonuç almak açısından etkili olmaktadır. Yedinci seçenek etki bakımından kısıtlıdır. İzmir'de bu yolla sınırlı sayıda kooperatifin ve

çiftçinin durumunun kısmen iyileştirildiği söylenebilir. Bu seçeneğin çok yaygınlaştırılması imkânsızdır. Sekizinci seçenek eskiden başarılı bir şekilde kullanılmakta idi. İzmir Tansaş modeli gibi. Ancak bu uygulamada ekolojik bir duyarlık olmadığı gibi, doğrudan çiftçiden almak gibi bir politikaları da belirgin değildi. Geçen zaman içinde Tansaşlar özelleştirdi, ulusaşırı zincir marketler ülkeye yerleşti. Şu anda hızlı sonuç almak için belediyeler bu seçeneği tekrar kullanmak isteyeceklerdir. Ekolojik duyarlığı olması ve doğrudan kooperatiflerden ve çiftçiden ürün almak koşulu ile bir miktar başarı şansı olabilir. Ancak ulusaşırı zincir marketlerin ciddi bir ekonomik ve ideolojik savaş açacaklarını da dikkate almak gerekiyor. Farklı politikalar izleyecek yönetimler belediyelerde yönetime geldiğinde bu oluşumlar tekrar özelleştirilebilir. Bu nedenle tek seçenek olarak uygulanması sakıncalıdır.

Birden altıya kadar seçeneklerin bilinçli ve mücadeleci kişi ve toplulukların elinde gerçekleşecek olması bakımından sürdürülebilirliği daha kuvvetlidir. Bir başka yararı çiftçilerin, tüketicilerin mali imkânları, fikri ve fiziki emeklerinin de kullanılacak olmasıdır. Ayrıca bu seçenekler uygulandığında gerek çiftçiler, gerekse üretim kooperatifleri dayanaklı olacaklar ve maliyetleri düşecektir. Dayanaklı olmaktan her türlü şoka ve krize dayanabilmesi ve çabuk atlatılabilmesini kastediyoruz. Hem tüketiciler sağlıklı besine hem de çiftçiler sağlıklı bir üretim sistemine kavuşacaklardır. Belediyeler bu seçenekleri destekleyerek daha az malî imkânla daha büyük sonuçlar elde edebilirler. Bu seçeneklerin uygulanmasında başarılı olmak için belediyelerin agroekolojik tarım sistemini desteklemesi ve yayılması için çalışması da gereklidir. Endüstriyel tarım sistemini destekleyerek bu seçeneklerin geliştirilmesi mümkün değildir.

Soğuk hava depolarını geliştirerek, ürünlerin daha ileri düzeyde işlenmesini sağlayarak ve benzeri yollarla da çiftçilerin eline geçen fiyatları yükseltirken, tüketicilerin ödediği fiyatları kısıtlamak mümkündür. Belediyeler bu işleri kooperatiflere yardımcı olarak da yapabilirler. Yapılacak geliştirmeler için her ürün ayrı incelenmelidir.

Sonuç Yerine

Türkiye’de tarım ve kırsal kesim ciddi sorunlar içinde. Biri ekonomik, diğeri de ekolojik olmak üzere çifte kriz içindeyiz. Endüstriyel tarım çiftçileri bir yandan fiyatları hızla artan endüstriyel tarım girdileri, diğeryandan enflasyonun altında gelişen ürün fiyatlarının oluşturduğu fiyat makası içinde ezilmektedir. Endüstriyel tarım büyük bir çevre tahribatına yol açarken, tarım kimyasalları uygularken çiftçileri, ürünleri tüketirken tüketicileri zehirliyor. Endüstriyel tarım küresel iklim değişikliğini hızlandırıyor. Bu sürdürülemez. Agroekolojik bir tarıma bir an önce geçiş gerekiyor.

Tarım politikamız neoliberal dogmanın kısılcı içinde. İmzaladığımız bazı anlaşmalar özgür bir tarım politikası uygulamamızı zorlaştırıyor. Yetmemiş gibi “Tarım Kanunu” gibi yasalarda çiftçinin eline geçen fiyatın, satın aldığı girdinin fiyatını etkileyecek bir tarım politikası uygulamayı zorlaştıracak maddeler yazıldı. Ülkemizin, çiftçilerimizin, tüketicilerin çıkarlarını savunacak bir tarım politikasını özgürce oluşturabilmelerini sağlayacak yaklaşım gıda egemenliğidir.

KAYNAKLAR

- Altieri, M.** (1995) *Agroecology: The Science of Sustainable Agriculture*. Westview Press.
- Altieri, M. ve ark.** (2012) "Agroecologically efficient agricultural systems for smallholder farmers: contributions to food sovereignty" içinde: *Agronomy for Sustainable Agriculture*, January 2012, Volume 32, Issue 1, pp 1–13.
<https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs13593-011-0065-6>
- Foster, J.B. ve Magdoff, F.** (2000). "Liebig, Marx, and Depletion of Soil Fertility: Relevance for Today's Agriculture" *Hungry for Profit* içinde, Monthly Review Press, New York, s. 43-60.
- Foster, J.B. and Magdoff, F.** (2000) "Liebig, Marx, and Depletion of Soil Fertility: Relevance for Today's Agriculture" *Hungry for Profit* içinde, Monthly Review Press, New York, s. 43-60.
- Lebowitz, Michael** (2008). *Bugünden Kuralım-21. Yüzyıl İçin Sosyalizm*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Özkaya, Ö.** (Editör), (2012), *Nasıl Bir Organik Tarım*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Özkaya, Ö. ve F. Özden** (2014) (Editörler), *Başka Bir Hayvancılık Mümkün*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Özkaya, Ö.** (Editör), (2019), *Başka Bir Köylülük Mümkün*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Özkaya, Ö.** (Editör), (2015), *Başka Bir Teknoloji Mümkün*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Ponisio L.C. ve ark.** (2015) *Diversification Practices Reduce Organic to Conventional Yield Gap*. In: *Proceedings of Royal Society Biological Sciences* 282:20141396. <http://dx.doi.org/10.1098/rspb.2014.1396>
- Ploeg, J. D. W.** (2008). *The New Peasantries*, Earthscan, London.
- Ploeg, J. D. W.** (2012) "Bir Kez Daha Köylü Üretim Tarzı Üzerine" *Kırsal Kalkınmada Alternatif ve Yeni Yaklaşımlar*, Heinrich Böll Vakfı, İstanbul.
<https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/kirsal-kalkinmada-alternatif-ve-yeni-yaklasimlar-0>
- Rodale Institute**, (2019) *Farming Systems Trial*, Erişim tarihi: 4.4.2019
<https://rodaleinstitute.org/wp-content/uploads/fst-30-year-report.pdf>
- Şengül, Haydar ve ark.** (2020) *Türkiye'de Tarımsal Girdi Piyasalarında Mevcut Durum ve Gelecek*, içinde: *Türkiye Ziraat Mühendisliği IX. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı-2*, Ziraat Mühendisleri Odası,
https://www.zmo.org.tr/yayinlar/kitap_goster.php?kodu=253
- Şık, B.** (2018) *Mutfaktaki Kimyacı*, Doğan Kitap, İstanbul
- Tezcan;F.** (2014) *Börtü Böcek İçin Doğa Dostu Öneriler ve Ev Yapımı İlaçlar*, İzmir.
- Yavuz, F. ve Ş. Dilek** (2019) *Türkiye Tarımına Yeniden Bakış*, SETA Rapor, SETA. Ankara. <https://setav.org/assets/uploads/2019/04/137R.pdf>